

Nr 268.

Av herr **Lindahl m. fl.**, *angående utredning om avveckling av de utländska intressen, som finnas i bolaget Vieille Montagne.*

Vid Vätterns norra ände ungefär sex km från Mariedams järnvägsstation å linjen Hallsberg—Mjölbybanan ligger Åmmebergs zinkmalmfält. Den västra delen av fältet ligger inom Lerbäckes och Hammars socknar av Örebro län, medan östra delen tillhör Godegårds socken av Östergötlands län. Då intresset för zinkmalmen i mitten av förra århundradet tog fart och då en utredning konstaterade, att åmmebergsmalmen hade god kvalitet och förekomsterna hade betydande storlek, sattes brytningen i gång. Av olika anledningar blev emellertid den 4 augusti 1857 Åmmebergs malmfält av den svenska ägaren försålt till det belgiska bolaget Vieille Montagne, och den 9 oktober 1857 erhöll bolaget i fråga Kungl. Maj:ts tillstånd att besitta de förvärvade egendomarna och gruvorna. Då förädling på platsen till metallisk zink icke ansågs lönande, anrikades zinken för smältning i bolagets egna hyttor i Belgien. Anläggningskostnaden vid starten beräknades till 7 400 000 francs, och köpesumman var 2 500 000 francs. Sedan dess har företaget varit i stark utveckling, och stora mängder malm ha brutits vid Åmmeberg och på bolagets egna kölar fraktats till Göteborg för vidare befordran till Antwerpen. Gruvorna höra till de största och mest givande zinkgruvorna i Europa samt äro Sveriges absolut största zinkfyndighet. Som exempel må nämnas, att då Sverige i sin helhet under år 1943 producerade i runt tal 59 000 ton anrikad zinkmalm, utgjorde åmmebergsmalmen 32 000 ton av denna mängd, alltså över 50 %, medan de sex andra företagen stodo för den övriga produktionen. Som någon rovdrift i egentlig mening aldrig synes ha förekommit, torde stora fyndigheter inom det halvmillånga gruvfältet återstå.

Företaget i Sverige har hela tiden drivits som en gren av den belgiska verksamheten. Bolagets styrelse har alltså haft sitt säte i Belgien, och någon särskild styrelse för det svenska företaget finnes icke, utan detta ledes av en direktör, som står under den belgiska styrelsens överinseende. Med fullt fog kan det sägas, att kontakten mellan de utländska ägarna och det svenska företagens anställda och arbetare med åren blivit allt sämre och sämre. Hur det varit under den tyska ockupationen av Belgien, då styrelsen för Vieille Montagne lär befunnit sig i landsflykt, kan man ju ganska lätt tänka sig. Faktum är emellertid, att bolaget i början av sin verksamhet på olika sätt visade ett visst intresse även för sina i Sverige anställda och synbarligen bemödade sig att bedriva rörelsen på ett socialt tillfredsställande sätt. Sålunda inrättade bolaget år 1879 en särskild s. k. arbetarkassa, för vilken stadgar

fastställdes av länsstyrelsen i Örebro den 15 maj 1879. Kassan var uppdelad i två underavdelningar, nämligen en sjukhjälpskassa och dels en s. k. undsättningskassa. Sjukhjälpskassan hade till ändamål att lämna läkarvård åt arbetarna och deras familjer, att utbetala sjukersättning under sjukdomstiden samt att bekosta medicin, förlossningar m. m. Undsättningskassan hade till uppgift att utbetala pensioner och tillfälliga understöd. Pension skulle utbetalas till arbetare, som blivit för livstiden oförmögen till arbete antingen till följd av sjukdom eller olycksfall, ådraget i bolagets tjänst, eller till följd av ålderdom. Pensionen skulle utgå hur arbetarnas förmögenhetsvillkor än kunde vara, således även om de icke vore i behov av underhåll. Pensionsbeloppen voro rätt små, men i skrivelse den 2 juli 1906 från bolagets belgiska ledning till den svenska avdelningen meddelades, att bestämmelserna ändrades så, att bolagets arbetare efter 10 tjänstår skulle vid oförmåga till arbete erhålla en årlig pension av 250 kronor, vilken skulle ökas med 10 kronor för varje ytterligare tjänstår, så att den efter 30 tjänstår uppgick till 450 kronor.

Dessa bestämmelser tillämpades en längre tid, men på 1930-talet framträdde en målmedveten strävan från bolagets sida att söka indraga de beviljade förmånerna. Sålunda ha de olika sjukförmånerna numera till största del försvunnit, och bolaget vägrade även under en följd av år att pensionera sina ålderstigna arbetare. Delvis torde detta ha sammanhängt med det förhållandet, att arbetarstammen till stor del rekryterats på orten, där arbetarna börjat vid gruvorna redan som unga pojkar och därefter arbetat åt bolaget i hela sitt liv. Detta medförde så småningom ett mycket stort antal ålderstigna arbetare, varför bolaget tydligen ansåg pensioneringsåtagandet för betungande. Trots upprepade krav från de berättigade arbetarnas sida vägrade bolaget att utgiva pensioner, och detta medförde till slut rättegång mellan de pensionsberättigade och bolaget. Slutlig dom meddelades av högsta domstolen den 26 november 1943, därvid högsta domstolen i likhet med underdomstolarna förklarade bolaget skyldigt att utgiva pensionsförmånerna.

För under senare år anställda arbetare har bolaget emellertid undandragit sig denna skyldighet genom att vid antagande av arbetare uppställa som villkor att pensionsförmånerna och övriga förmåner icke skulle komma att utgå.

Den utländska styrelsens slappnande intresse för sina anställda i Sverige har också visat sig på annat sätt. Bolagets arbetarbostäder befinna sig sålunda i mycket stor utsträckning i undermåligt skick, och hälsovårdsmyndigheterna ha en hel del otalt med den styrelse, som de dock svårigen kunna få grepp på. Som exempel på rådande bostadsförhållanden må anföras den år 1943 av förste provinsialläkaren T. Sandqvist avlämnade berättelsen över den inspektion, som företagits över arbetarbostäder tillhörande Ämmebergs

gruvor och verk. Det får utan omsvep förklaras, säger doktor Sandqvist, att dessa bostäder gjorde ett rent beklämmande intryck, och det torde vara svårt att finna motsvarigheter till industriarbetarbostäder av liknande slag. Lägenheterna utgöras av rum och kök, vilka bebos av upp till 10 personer. Några som helst biutrymmen av godtagbart slag förekomma ej. Ett ytterst litet skåp i köket utan varje ventilation eller en inbyggd vrå i förstugan, likaledes utan ventilation, får tjäna som skafferi. Dagligdags använda gångkläder förvaras i köket, övriga kläder i skrubbar med ytterkanter av furu. Ohyra förekommer i flera fall. Vatten måste mångenstädes hämtas från pump omkring 200 meter från boningen. Avträdena äro såväl ur sanitär som estetisk synpunkt skräckinjagande. Avfall kastas ut i högar i omgivningen.

Så långt doktor Sandqvist. Det må vidare tilläggas, att bebyggelsen vid såväl Zinkgruvan som Åmmeberg har blivit av den storleksgrad, att vissa sanitära ting kräva gemensamma åtgärder i första hand genom bildandet av municipalsamhällen. Denna utveckling bekämpas dock av bolaget på det mest energiska sätt. Svårigheterna för arbetarna vid såväl Zinkgruvan som Åmmeberg att skaffa sig egna hem äro också uppenbarligen stora, då bolaget kategoriskt vägrar äganderätt till tomtmark. Vid ett sammanträde den 16 oktober 1943 inför landshövdingen i Örebro vitsordade också bolagets ombud, att i arrendekontrakten med bolaget numera intages en klausul, att arrendatorn förbunde sig att icke söka friköpa marken eller utnyttja ensittarlagen.

Överhuvud kan det sålunda sägas, att bolagets tidigare vidsynthet i sociala frågor gentemot dess egna anställda har förbytt i likgiltighet och nonchalans. Detta utan att det finns större anledning tro, att det utländska bolagets vinster på den svenska malmen blivit mindre än tidigare. Vieille Montagnes beskattningsbara inkomst till kommunal inkomstskatt var sålunda i Hammars, Lerbäckes och Godegårds socknar under år 1943 kr. 1 897 380: —, vilket under senaste tioårsperiod endast överträffats av 1937 års kommunalt beskattningsbara inkomst, som uppgick till 1 996 789 kronor. Beträffande arbetslönerna vid bolagets arbetsplatser kan man slå fast, att dessa äro synnerligen låga. Dessa löner torde nämligen ligga minst 20 % lägre än genomsnittslönerna vid övriga gruvfält här i landet. Det torde sålunda utan överdrift kunna sägas, att arbetare, anställda vid Vieille Montagnes svenska företag, bli allt annat än väl behandlade av detta utländska bolag och dess ledning.

Det kan anses som givet, att de förhållanden vid Åmmebergs gruvfält, som vi här i begränsad omfattning berört, i stort sett sammanhånga med att både ägare och styrelse ha sin hemvist i främmande land. Man har ju ytterst svårt att kunna tänka sig att en styrelse, som helt saknar rötter i svenska förhållanden, har omdöme eller intresse nog för att deras företag skall hålla jämna steg med den utveckling, som i övrigt ägt rum inom svenskt näringsliv. Här

torde profitintresset, utan hänsyn till sociala och samhälleliga spörsmål, vara utslagsgivande. Hur underligt och säreget anordningen med en styrelse på utländsk botten för ett svenskt företag verkar torde inte minst framgå av under kriget rådande förhållanden, då ockupationsmakten faktiskt torde stått som direkt arbetsgivare för de mellan tre- och fyrahundra vid det svenska företaget sysselsatta arbetarna och anställda.

Vi anse, att ovan anförda fråga har en sådan betydelse, att det bör undersökas, huruvida icke de utländska intressena här skulle kunna avvecklas. Det torde väl också kunna sägas, att zinkförekomsten har den karaktär, att dess införlivande i samhällets ägo icke saknar betydelse ur landets synpunkt. Malmförekomster tillhöra ju nu en gång de värden, som den svenska staten icke står främmande för att införliva som sin egendom. Vi anse sålunda, att på den punkten sammanfalla landets och de i ifrågavarande företag anställdas intressen.

Med stöd av vad sålunda anförts tillåta vi oss därför föreslå,

att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning och framläggande av de förslag, vartill denna utredning kan komma, eventuellt då överförande av bolaget Vieille Montagnes svenska gruvor och anläggningar i statens ägo.

Stockholm den 23 januari 1945.

Lars Lindahl.

Erik Brandt.

Göran Petterson.

Henry Allard.

Verner Karlsson.

J. O. Gavelin.

Aug. Spångberg.